

- ституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – Вип. 34, К. : Міленіум, 2007. – С. 321–329.
4. Cochran-Smith M. The outcomes question in teacher education [Text] / M. Cochran-Smith // *Teaching and Teacher Education*. – 2009. – № 17. P. 527–546.
 5. Hoyle E. Teachers as professionals [Text] / E. Hoyle // *International encyclopedia of teaching and teacher education (second edition)* / L. Anderson. – London : Pergamon Press, 1995. – P. 115.
 6. Мукаєв Н. В. Професіоналізація педагогічної діяльності та роль неперервної професійної освіти у цьому процесі (на матеріалах США, Великобританії, Канади) [Текст] / Н. В. Мукаєв // *Наукові записки зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* / Укл. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. Вип. LXIV (64) – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 117–123.

Надійшла до редколегії 20.01.11

УДК 323.28

В. І. Пашенко, В. Ю. Кравченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФАКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Розкривається сутність, природа і джерела сучасного політичного насилля та пропонується новий підхід до аналізу даного явища. Розглянуто процес втрати державою монополії на застосування легітимного політичного насилля.

Ключові слова: політичне насилля, легітимність, держава, глобалізація.

Раскрывается сущность, природа и источники современного политического насилля, предлагается новый подход к анализу данного явления. Рассмотрен процесс потери государством монополии на применение легитимного политического насилля.

Ключевые слова: политическое насиллие, легитимность, государство, глобализация.

Essence, nature and sources of modern political violence and propose a new approach to the analysis of this phenomenon are discovered. The process of loss of state monopoly on the use of legitimate political violence is described.

Keywords: political violence, legitimacy, state, globalization.

ISBN 978-966-551-310-0 Філософія і політологія в контексті сучасної культури

Останнім часом значна кількість дослідників, серед яких Мішель Вевйорка, Ергард Ешплер, Славой Жижек, Зігмунд Бауман, Карл Шлегель починають говорити про необхідність нового осмислення місця політичного насилля у сучасному житті, визначення його основних джерел. Політичне насилля трансформується у відповідності до появи нових його засобів, стратегій, зміни характеристик ведення бойових дій, появи нових його суб'єктів. Здійснюється переорієнтація політичного насилля, його природи, форм, джерел. Усі ці фактори впливають і на принципи легітимного застосування політичного насилля і появу нових суб'єктів політичного насилля, які претендують на легітимність його застосування. Тому метою даного дослідження є визначення місця сучасного насилля в структурі політичних відносин та визначення факторів, що впливають на його трансформацію та змінюють критерії легітимного політичного насилля.

Що стосується самого терміну політичне насилля, то його вживання обумовлене прагнення підкреслити відмінність цієї сукупності дій, яку ми будемо досліджувати від побутового насилля та від операцій регулярної армії і дій правоохоронних органів. Побутове насилля нас не цікавить, обмежувати досліджуваній феномен діяльності виключно державних органів неправильно з огляду на поширеність насилля суб'єктами якого стають терористи, антиглобалісти ті інші. Тому політичним насиллям ми вважаємо здатність суб'єкта впливати на об'єкт, його «тіло», психіку чи його потенційні дії з метою досягнення політичних цілей. Останні можуть бути дуже різноманітними, як і сама політика – від зміни влади чи режиму правління до зміни політики держави у певній сфері.

На становлення та розповсюдження нових різновидів та форм політичного насилля значною мірою вплинули декілька факторів. Один з головних – це кінець «холодної війни» і пов'язане з цим зникнення глобальної біполярності. Руйнація балансу сил двох полюсів привела до вступу в нову еру політичного насилля і змінила роль ядерної зброї. В сучасних умовах поширилися локальні і регіональні конфлікти, які стали супроводжуватися асиметричними військовими діями та масовими вбивствами. В умовах біполярності ядерна зброя була фактором, що стримував пряме військове зіткнення двох наддержав, але сьогодні, в умовах поширення тероризму та відсутності належного контролю за розповсюдженням ядерних матеріалів, вона перетворилася на чинник загрози. На думку П'єра Аснера, ядерна зброя «стає яскравим прикладом не заперуки ладу, а прірви між глобальним характером і багатоманітністю проблем та обмеженістю можливостей і спеціалізованістю органів, покликаних їх вирішувати чи контролювати» [4, с. 102]. Загроза застосування терористами ядерної зброї вплинула на визначення прийнятної/неприйнятної ціни військового конфлікту чи політичного насилля, оскільки загроза отримання зброї з таким руйнівним потенціалом легітимізує такі дії держави проти терористів, які раніше видавалися неприйнятними. Сьогодні міждержавна війна ви-

глядає цілком легітимною справою, якщо ведеться вона з метою – не допустити отримання терористами ядерної зброї.

Другим важливим фактором, що вплинув на характер сучасного політичного насилля, більшість дослідників називає всеосяжну глобалізацію. Насилля є способом боротися з глобалізацією в сфері культурних надбань. Активізація процесів ідентифікації та націоналізму веде до використання різних форм політичного насилля як способу захиститися від космополітичної та/або транснаціональної культури і відстояти своє право на культурну ідентифікацію. Сучасне насилля стає джерелом вияву прагнення деяких спільнот захистити і утвердити свою культурну ідентичність. Багатьма авторами сучасне політичне насилля розглядається як щось формоутворююче та таке, що здатне підкреслити і відстояти право народів на власну ідентичність [3].

Наступним фактором є трансформація сучасної держави та втрата нею монополії на легітимне насилля. Сучасний розвиток світового устрою значно послабив державу. Враховуючи це, французький дослідник Мішель Вевйорка [4] запропонував підхід до аналізу трансформації політичного насилля, в рамках якого він пропонує розглядати цей феномен на трьох рівнях: міжнародна система; держава; суспільство. На всіх рівнях використовувалися різні форми політичного насилля, але лише на рівні держави насилля носило легітимний характер. Але зараз держава «ослабла» настільки, що можна говорити про передачу легітимного права на використання політичного насилля від держави на інші два рівні. Зникає монополія держави на легітимне політичне насилля в межах своєї території і з'являються його нові легітимні носії. Політичне насилля на першому рівні отожднюється з діяльністю різного роду етнічних меншин та колонізованих народів, які відстоюють своє право на визнання та самоідентифікацію зі зброєю в руках. Натомість, на третьому рівні з'являються такі суб'єкти легітимного використання насилля, як міжнародна глобалізована система і глобальне громадянське суспільство. Право підтримувати порядок і безпеку за допомогою насилля переходить від держави до глобальних акторів, з цим пов'язана поява таких понять, як «глобалізація насилля» та «глобальне насилля».

Четвертий фактор є тісно пов'язаним з третім, але його значущість вимагає описувати його окремо. Мова йде про виникнення нових принципів легітимного використання політичного насилля у міжнародних відносинах, які ведуть до появи та закріплення в міжнародному праві таких концепцій як «гуманітарна інтервенція». Згідно з нею, право легітимного насилля переходить від держави до міжнародної спільноти, яка зобов'язана втручатися у внутрішньодержавний конфлікт, якщо присутні грубі порушення прав людини. Необхідність усунення порушення прав людини розглядається як причина достатня для «гуманітарної інтервенції», для збройного втручання у внутрішні справи суверенної країни. Славою Жижок з цього приводу висловив думку, що бомбардування Югославії без мандату ООН «поставило права людини над правами держави» [5, с.48]. Права людини, які почали поцінувати значно вище прав,

що захищають суверенітет держави. Жижек обґрунтовує це тим, що держава це витвір людини, а сама людина – витвір Божий. Тобто, з самого початку права людини розглядаються як «вище право», заради підтримання якого доцільні будь-які засоби. На прикладі збройної інтервенції в Югославію помітно як НАТО порушило міжнародне право діючи в ім'я «вищого права». Славою Жижек називає це проявом «релігійного фундаменталізму» в сучасному світі. Таким чином права людини перетворюються на новий аргумент легатиматії політичного насилля, що знаходить свій вираз у формі концепції «гуманітарних інтервенцій».

П'ятим фактором є тенденція до приватизації насилля. З розгортанням приватизаційних процесів в економіці приватизується і насилля, тобто приватизується можливість привласнювати ресурси, які держава має контролювати [4, с. 105]. Держава стає дедалі менш здатною виконувати свої класичні функції. Легітимна монополія фізичного насилля є роздібною між різними акторами. Там, де держава існує давно, як у Європі, вона значно послаблюється, а там, де вона утворилася нещодавно, як в Африці, Азії, і, за формулюванням Бертрана Баді та П'єра Бірнабаума, є «чистим продуктом імпорту», вона стає корумпованою, неефективною і не здатною виконувати свої функції [4, с. 107]. Внаслідок цього, в сучасному світі відбувається роздержавлення, приватизація і комерсyalізація політичного насилля. Всередині суспільства та поміж суспільствами існує певна нерівність, що породжує приватизоване насилля та приватизоване антинасилля. В деяких районах міст Південної Америки та США кримінальні елементи організовані настільки, що забезпечені люди ховаються у певні захисні общини, куди можна потрапити лише з їхнього дозволу. Служба безпеки, яка фінансується приватно, вирішує, кому дозволити доступ, а кому ні. Це призводить до того, що жителі таких районів – укріплених фортець починають запитувати себе та інших, чому вони взагалі ще платять державі податки, яка не може їх захистити від насилля. Там, де убезпечення від насилля стає товаром на ринку, який одні можуть собі дозволити, а інші – ні, суспільство розколюється. Це призводить до того, що розколюється і державна монополія на владу та фізичний примус. Сьогодні не існує невразливих до політичного насилля країн, тому армії починають воювати не між собою, а виступають проти приватизованого насилля. Саме тому різного роду інтервенції поступово стають не винятком, а правилом.

Майже в усіх великих метрополіях світу є території, які не контролюються державою та її службами безпеки. В таких районах провідну роль відіграє політичне насилля, що стає засобом збагачення і досягнення кращого статусу. Держава відмовляється від намірів встановити в таких регіонах свою владу, що призводить до локалізації політичного насилля в межах таких територій та зникнення правових структур, які б представляли державу. Деякі дослідники, серед яких і К. Шлегель, такі регіони називають зонами аномальності, в яких панує закон клану, банди, племені. В таких

умовах виникає ситуація, за якої хто краще організує збройне формування, той отримує доступ до багатства і ресурсів, як політичних, так і матеріальних [6, с. 18]. Таке явище приватизації політичного насилля спостерігається в передмістях Нью-Йорка, Лондона, Лос-Анджелеса, Парижа, Марселя, Каїра, Мехіко, Бомбея. Суспільство цих міст змірилося з таким явищем, звертаючи увагу і засуджуючи його тільки тоді, коли насилля виходить із зони аномальності в зони нормальності. Суспільство розколюється на ареали порядку і вільні від державного контролю зони. В таких місцях насилля, а не робота гарантує доступ до засобів існування і збагачення. Доки воно локалізоване в своїх зонах, державі і спільноті не має до нього ніякого діла. Такий дослідник, як Ханс Магнус Енценсбергер, приватизацію насилля в певних зонах називає процесом «молекулярної громадянської війни» [6, с. 16]. На його думку, такі процеси в сучасному світі позбавленні всієї легітимності та ідеологічного наповнення. Насилля повністю звільняється від ідеологічної мотивації та смислового навантаження свого призначення. «Молекулярна громадянська війна» це свого роду вияв колективного безумства, який в сучасному світі можна зустріти будь-де. Найчастіше вона уособлює дифузність сучасного політичного насилля та ослабленість сучасної держави. В таких умовах насилля та готовність до нього значно зростають. Це доводить, що і суспільства, які не мають тоталітарного минулого можуть зіптовхнутися з насиллям у формі «молекулярної громадянської війни» [1, с. 7]. Тобто, навіть держави з стабільними демократичними системами та розвинutoю ринковою економікою не знаходяться в безпеці від такого явища. Це свідчить про те, що готовність до насилля в сучасному світі вища за страх перед тим, що суспільній ситуації загрожує обвал. Приватизація державної монополії на насилля відбувається разом з приватизацією тих благ, які раніше були суспільними або державними. Такі процеси, в деякій мірі є продуктом зростання ролі суспільства споживання, яке призводить до того, що потреби постійно зростають і не можуть бути задоволені. В таких умовах з'являється готовність взяти за допомогою насилля те, що вважається за необхідне.

Процеси приватизації політичного насилля можуть відбуватися за підтримки держави. Вона через втручання своїх агентів і всупереч своєму офіційному курсу може застосовувати або прикривати нелегітимне насилля, як це відомо з практики демократичних країн, де існують тортури, всілякі поліцейські й військові зловживання або інколи приватним особам надається можливість застосовувати силу, яку вони використовують тільки у власних інтересах. Тобто, спостерігається тенденція, коли насилля виникає або набирає сили через недбалість і неспроможність держави йому протистояти. Через це сучасне розуміння насилля пов'язується з концепцією кризи та відмирання держави. Вона дедалі менше трактується як джерело, причина або рушійна сила сучасного насилля. З цього приводу Гасан Саломе стверджує, що якщо класична територіальна держава занепадає, тоді та форма насилля, що їй найбільш прита-

манна, а саме міждержавна війна, також втрачає свій сенс і функцію, а натомість зростають вияви інших форм насилля, таких як громадянська війна або міжетнічна кривава ворожнеча [4, с. 108].

Російський дослідник Д. Балувев, доходить висновку, що в сучасному світі відбувається приватизація державних функцій, пов'язаних з використанням сили. Причиною цього є те, що транснаціональні актори відіграють важливу роль у використанні організованого насилля. На його думку, в XXI ст. з розвитком приватної військової індустрії ми можемо спостерігати поступове послаблення веберівської монополії держави на насилля [2, с.65]. Він вважає, що це відбувається через появу приватних служб безпеки, що є результатом приватизації суспільної та економічної діяльності. Деякі великі корпорації, не впевнені в здатності держави захистити їх інтереси і тому розуміють необхідність формування своїх власних приватних армій. Приватні армії використовують не тільки окремі громадяни, чи корпорації, але й держави. Зокрема США активно використовували приватні збройні структури для проведення спеціальних операцій з підтримання порядку та протидії тероризму в Іраці.

Висновки. Можемо зазначити, що сучасні динамічні суспільні зміни безпосередньо торкнулися такого явища як політичне насилля. До числа основних факторів, що визначають трансформацію політичного насилля та критеріїв його легітимності відносяться: закінчення «холодної війни» і пов'язане з цим зникнення глобальної біполярності, та зміна ставлення до ядерної зброї, яка втратила статус інструменту стримування і водночас вплинула на визначення прийнятної/неприйнятної ціни військового конфлікту чи політичного насилля. Другим фактором є глобалізація, яка привела до появи насилля, як результату прагнення деяких спільнот захистити і утвердити свою культурну ідентичність. Третім фактором є трансформація сучасної держави та втрата нею монополії на легітимне насилля, яким вона поступається на користь різного роду етнічних меншин та колонізованих народів, які відстоюють своє право на визнання та самоідентифікацію зі зброєю в руках, глобального громадянського суспільства та інших глобальних акторів. Четвертим фактором є використання в якості обґрунтування політичного насилля необхідності захисту прав людини і поява таких концепцій як «гуманітарна інтервенція». П'ятим фактором є тенденція до приватизації насилля, яка приводить до появи захисних общин, які легітимно продукують анти насилля, «молекулярної громадянської війни», приватизації державних функцій, яка веде до формування приватних збройних утворень.

Бібліографічні посилання

1. **Авіньєрі Ш.** Нові види війни – нова легітимність [Текст] / Ш. Авіньєрі // Незалежний культурологічний часопис «Д». – 2002. – № 25. – С. 6–9.
2. **Бауман З.** Насиліе – старое и новое [Текст] / З. Бауман / Индивидуализированное общество. – М., 2002. – С. 259–275.

3. **Бодрияр Ж.** Порнографія війни: низость и гнусность американского могущества / Ж. Бодрияр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.org/newsA>
4. **Вевйорка М.** Нова парадигма насильства [Текст] / М. Вевйорка // Політична думка. – 1997. – №1. – С. 101–111.
5. **Жижек С.** Про самооману Заходу, або чому конфлікт на Балканах закінчиться нескоро [Текст] / С. Жижек // Незалежний культурологічний часопис «І». – 1999. – № 15. – С. 72–76.
6. **Шлегель К.** Новый порядок и насилие [Текст] / К. Шлегель // Вопр филос. – 1995. – № 5. – С. 12–19.

Надійшла до редколегії 19.01.11

УДК 323.331

Г. Г. Рибалка

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА: ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розглянуті програмні та ідейні засади участі політичних сил у процесі правового регулювання соціального партнерства. Підкреслюється роль соціального партнерства для взаємозв'язку політичної системи та суспільства. Визначені підходи окремих політичних сил до проблеми соціального партнерства.

Ключові слова: політичні інститути, політичні сили, політичний процес, соціально-трудова відносина, нормативно-правове регулювання.

Рассмотрены программные и идейные основы участия политических сил в процессе правового регулирования социального партнерства. Подчеркивается роль социального партнерства во взаимосвязи политической системы и общества. Определены подходы отдельных политических сил к проблеме социального партнерства.

Ключевые слова: политические институты, политические силы, политический процесс, социально-трудовые отношения, нормативно-правовое регулирование.

In article the considered program and ideological bases of participation of political forces in the course of legal regulation of social partnership. The role of social partnership for interrelation of political system and a society is underlined. Certain approaches of separate political forces to a problem of social partnership.

Keywords: political institutes, political forces, political process, sociolabor relations, is standard-legal regulation.